

**Mucha Ivan. Proměny práva a společnosti.
Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, 174 s.**

V tomto akademickém roce se po 45 letech završuje pedagogické působení *doc. Ivana Muchy* na pražské právnické fakultě. *I. Mucha*, filosof a sociolog s poněkud kontroverzním životopisem, byl a je oblíbeným učitelem, působil krátce jako první polistopadový děkan a rovněž zakládal katedru filosofie a sociologie, v jejíž transformované podobě mám to potěšení působit. To jsou v kostce důvody vedoucí mne k ohlédnutí za dosud poslední *Muchovou* knihou, která vyšla počátkem roku 2016. Mimoprávních reflexí (také) práva totiž není nikdy dost – právníkům to umožňuje vyhýbat se profesionální slepotě; a to je vlastně důvodem dalším.

V literárním projevu *I. Muchy* je patrná silná filosofická složka: není zkrátka sociologem empirickým, zajímají jej proměny sociálních systémů, jejich diferenciacie, v posledních letech si všímá zvláště médií, jeho oblíbenými autory jsou *G. Simmel*, o němž ostatně napsal knihu, a *N. Luhmann*, kterého asi nejvíce vytěžuje, dobře zná rovněž prostředí francouzské, pozdně moderní. Maličko je tím ovlivněn styl jeho psaní, který není úplně průzračný, naopak předpokládá naladění na určitou terminologii, možná i atmosféru.

Recenzovaná kniha je tradičně členěna na kapitoly, nedá se však říci, že by kapitoly byly tematicky odděleny. Spíše se tu sledují určitá základní témata, která autor na chvíli opouští, aby se k nim opět vrátil a přidal nějaký další postřeh či poznámku. Ostatně ne vždy jsou také názvy kapitol úplně výstižné.

V hutném *Úvodu*, po mém soudu nejdůležitější a nejčtivější části knihy, se *I. Mucha* hlásí k sociologickému nahlížení podmínek proměn práva v současném světě, a to s odkazem na francouzský multidisciplinární přístup, v němž je kromě změn institucionálních pozornost popřávána rovněž proměnám forem vědění, např. pod vlivem médií. Autorovým tématem je především to téma druhé, ne však bezvýjimečně. Všímá si už teď, a pak ještě několikrát, dopadů multikulturalismu na různost kulturních hodnot a samu možnost lidského soužití. Nelimitují multikulturní postmoderní společnosti prosazování právních norem už na úrovni možnosti samotného porozumění, jsou-li užívané pojmy, ale i představy správného chování kulturně ukotvené? Později do svého textu vpraví sousloví „staroevropské pojmy“ a dodá: „*Vše Jiné a Nové je převáděno a interpretováno podle toho, co je již známé.*“ *Nové* je prezentováno jako *Stejné*, avšak v jednotném obrazu světa přibývá trhlin. Vytýčuje tu také zásadní právně-politickou otázku, kdy měnit právní normy za účelem přizpůsobení sociální skutečnosti a kdy je naopak držet a vynucovat kontrafakticky. Z dalšího textu je patrný autorův dojem, že kontrafaktický charakter norem slábne.

První kapitola je nazvána *Sociologické pojetí procesů změn*. V současnosti nenajdeme jedinou, velkou a obecně přijímanou sociologickou teorii. Sociologie vznikla jako věda o moderní společnosti, s níž je spojen individualismus, avšak také inherentní prvek sociální změny. Každopádně je ukotvena v tomto světě, bez transcendentních rekurzů. Ve weberovském duchu znamená pozitivizace práva mj. zavedení jeho autonomie na morálce, čímž se tradiční volby mezi dobrem a zlem, založené na osobní odpovědnosti, mění na posuzování jednání podle zákona a proti zákonu. Čtenáři *T. Sobka* tu postřehnou jisté zjednodušení, avšak duch doby počátku 20. století je tu vystižen. Právní pravidla jsou opakem libovůle a usnadňují komunikaci: netřeba stále provádět osobní volby – v mnohém je provedl zákonodárce. Svou roli ve zmíněném duchu doby sehrává i víra v rozum a pokrok, vůči nimž se svou skepsí vyhraňuje postmoderna. Je-li tu nějaký pokrok, projevuje se nejspíše rostoucí diferenciací světa, původně vnímaného jako jednotný. Vývoj snad může být lineární a kontinuální, jakkoliv *I. Mucha* zdůrazňuje také prvek přetržitosti, neplyne z toho však, že dějiny mají apriorní Smysl, který je náležitou metodou odhalitelný. A potom už do autorova líčení vstupuje *Luhmann*,

pro něž společnost představuje soubor různých úrovní komunikace. Za přirozený stav společnosti považuje nestabilitu, které se čelí stanovením pevných postupů, regulací a jinými formami represe v širším slova smyslu. Každopádně „*soudobá společnost není hierarchicky, ale funkcionálně diferencovaná.*“

Na poslední poznámku navazuje kapitola druhá: *Systémový přístup k proměně práva*. Diferenciace a autonomizace oblastí sociálního života je podmínkou autopoietického vývoje, jehož podstatou je něco jako samovývoj společenských subsystémů podle jejich svébytné logiky. Samovývoj je odlišný od modernistické představy účelové racionality – zdá se mi, že člověk v něm není tak úplně aktérem, nýbrž spíše pozorovatelem dění. A podobně jako na jiných místech knihy se i tady vkrádá otázka, zda tomu tak je, anebo má být. Právo je v této perspektivě uzavřeným systémem měnícím se dle svých vlastních podmínek, zabývajícím se problémy jím samým tematizovanými. Mimo jiné se odpojuje od morálky, což je umocněno kulturním rozrůžňováním, jež s sebou přináší globalizace, potažmo mondializace, která představuje „povrchové“ změny, nejducí k podstatě a smyslu jevů. I. Mucha s právem spojuje integrativní funkci, představuje jej jako klíčový regulativ, opřený o normativní a hodnotový vzorec společnosti. Normy jsou aktualizací hodnot, na něž ovšem dopadá fragmentace světa. To je vůbec zajímavý rys autorova uvažování: tam, kde si pod vlivem globalizace obvykle představujeme uniformizaci světa (západní převaha technologie, životního stylu, zvyků...), on vidí rozklad světa jednotného, drolení na osamocené dílky. Platí to i pro stále diferencovanější subsystémy, pro něž je obtížná vzájemná komunikace, jakkoliv je zaměřená na řešení (technických) problémů, a nikoliv na odkrývání světa pravdivého smyslu.

Třetí kapitola se jmenuje *Funkce práva ve společnosti – konsensus*. Uvozena je *Comteovým* vnímáním práva jako činitele posilování, respektive udržení řádu ve společnosti, a to i v případě provádění změn. Ve stručnosti je přiblíženo *Parsonsovo* pojetí integrativní funkce práva jako záruky spolupráce a konsensuálního jednání. Právo je relativně nezávislé na politice, představuje imanentní legalitu, jež je odlišná od transcendentní legitimacy kulturních hodnotových systémů. Kulturní hodnoty působí jako substitute posvátného, jsou předmětem víry a podmínkou soudržnosti. Tradiční i modernistické pojetí řádu se opírá o myšlenku jednoty, vůči níž je chaos hrozbou. To však nemusí znamenat odmítání jinakosti: pro otevřené systémy je výzvou pro jejich sebezpevnění. Pro *Luhmanna* není hlavní funkcí systému integrace, nýbrž diferenciace, kterou rozlišuje na segmentární, stratifikační a funkcionální. V moderních společnostech roste význam práva, mimo jiné jako média změn. Pro dobu postmoderní je typičtější nadprodukce zákonů s omezeným dopadem. Problémy se objevují erupčně, řeší se spíše *ad hoc* než na základě rozumného plánu.

Otevřená společnost a její rizika, to je název čtvrté kapitoly. Otevřená společnost je založena na poučení z chyb, také však na optimismu stran budoucího vývoje. Nepozorovaně se proměnila ve společnost rizikovou, v níž je poučení z některých chyb dosti obtížné. To samé platí pro konflikty: některé vedou k vyšší integritě společnosti, jiné jsou destruktivní. Tady se objevují v důležité roli masmédiá, která konflikty prezentují, někdy však nejen to. Různé modely řešení konfliktů představují válka, revoluce nebo reforma. Vysoká rychlost a intenzita změn vedou ke stavu trvalé krize, respektive pocitu trvalého ohrožení řádu, což může vést k uzavírání se vůči nepřátelskému a nepochopitelnému světu na úrovni jednotlivců i systémů.

Stručná pátá kapitola pojednává o erozi modernity jako důsledku pokračující diferenciace. Hledáme způsoby, jak se vyrovnat s nestabilitou současného světa. Připomenuta je *Habermasova* úvaha o konci modernity jako konci víry v otevřený systém a současně jako přerušování procesu postupného zdokonalování životních podmínek. Současným tématem je disens, a nikoliv konsens.

V šesté kapitole se do popředí dostávají nové formy vědění, média a postmédia. Média svět nejen zprostředkovávají, podléhají rovněž autonomnímu samovývoji. Otázkou je, jaký obraz světa vlastně šíří. Řídí se totiž vlastní logikou, jíž je kód sledovanosti. Jsou do značné míry indiferentní vůči rozlišování pravdy a zdání, každopádně opouštějí tradiční očekávání účastenství na spoluvytváření konsensu ve společnosti, jenž předpokládá sdílený hodnotový řád.

Sedmá kapitola nese název *Etické a estetické normy, imanence a transcendence*. Poukazuje se tu na víru ve vědu i na krizi moderní společnosti. Její odůvodnění je však trochu problematické – o krizi má jít proto, že se nenaplnila „očekávání, která byly spojována s myšlenkami prosazení ideálu spravedlivé společnosti, odstranění zlořádů, společenské nespravedlnosti a mnoha dalších“. Znamená-li krize zklamání z nenaplněného ideálu, byly, jsou a budou v krizi nejspíše všechny společnosti. V archaické, tradiční i moderní společnosti je velkým tématem co nejefektivnější regulace poměrů, k čemuž slouží různé typy norem, lišící se co do zjevnosti, formálnosti i sankcí. Všechny ovšem mají tendenci potlačovat individualitu a možnosti jednat „jinak“, proti nim. Etické normy se vztahují k pravidlům jednání, estetické normy ke vnímání skutečnosti. „*Zvyky, konvence, normy a zákony jsou zakódovány v reálném životě lidských komunit a společností.*“ Z toho plyne rovněž jejich kulturně podmíněná srozumitelnost.

Předposlední kapitola je nadepsána poněkud děsuplně: *Simulovaný svět hyperreality a technověda. Strukturální a sémantické změny*. Upozorňuje se v ní na význam technických prostředků pro přenos informací, ale i obecněji na historický vývoz technicko-civilizačních vymožeností do kolonií při nedotčení tamní kultury, od čehož se liší vyrovnávání kulturních rozdílů současnou globalizací. Kritizován je multikulturalismus jako zatěžování právního řádu parciálními zájmy.

Poslední kapitola je věnována udržitelnosti regulovaného a kontrolovaného vývoje. Vrací se tu téma multikulturalismu jako komplikace při vedení dialogu o osudu společnosti. Kulturní jinakost může zahrnovat i odlišný vztah ke změnám a času. „*Jednou z otázek v dnešní době naléhavých je, zda se mohou prosazovat obecně závazné normy právní, politické a další vzorce chování v podmínkách kulturně pluralitního společenství.*“ Zatímco globalizace vede k ekonomizaci světa, mondializace značí přijetí odpovědnosti za vývoj světa, ochranu života, přírody, země.

Nedá se říci, že na všechny otázky či problémy, které v knize formuluje, autor poskytuje vlastní odpovědi. Nemám ovšem dojem, že by to zásadně vadilo, jsou-li otázky dostatečně zásadní, aby čtenáře motivovaly k hledání odpovědi svých. A to rozhodně jsou. Možná by mohly být lépe vysvětleny některé z používaných pojmů, nicméně ani to nijak zvláště nevádí.

Nejsem si úplně jistý, jestli se *I. Muchovi* postmoderna zamlouvá. Z opakovaných odkazů na jednotný svět a hodnotový řád by se dalo usuzovat, že nejspíše ne. Na druhou stranu je mu zjevně sympatické otevírání modernou vytěsňovaných alternativ. Takže bude patrně záležet na konkrétní položce. Ať už je to ovšem s autorovým postojem, jak chce, nutí kniha čtenáře zamýšlet se, jak vnímá vývoj společnosti on sám a co z toho plyne pro roli práva v měřítku států i mezistátním, je-li naším osudem nestabilita.

Jan Kysela*

* Doc. JUDr. Jan Kysela, Ph.D., Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Kancelář Senátu. Recenze vznikla v rámci Progresu Q18 *Společenské vědy: od víceborovosti k mezioborovosti*. E-mail: kyselaj@prf.cuni.cz.